

DE PSYCHOLOGIE VAN DE MASSA

De psychologie van de massa

Gustave Le Bon

originele titel: Psychologie Des Foules

1e uitgave Parijs, 1895

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, internet of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Copyright © 2022 voor deze uitgave:

Succesboeken.nl

e-mail: info@succesboeken.nl

ISBN: 9789492665614

Nur: 770

Trefwoord: psychologie

Vertaling, hertaling en redactie:

Sanne Burger

Historische onderbouwing:

Drs. Michiel M. Pool

1e druk: mei 2022

Bestelinformatie:

Uitgaven van uitgeverij Succesboeken.nl zijn in iedere (online) boekhandel te verkrijgen. Alle uitgaven plus uitgaven van collega-uitgevers kunnen ook besteld worden op de website van Succesboeken.nl

---

Disclaimer

Zowel de auteur als de uitgever heeft deze uitgave bedoeld om informatie te verstrekken over de materie van het onderwerp dat behandeld wordt. Er is alles aan gedaan om deze uitgave zo compleet en nauwkeurig mogelijk te maken. Het doel van dit boek is te onderwijzen. De uitgever kan door geen persoon of instantie aansprakelijk gesteld worden, noch verantwoordelijk geacht worden voor welk verlies, schade of letsel dan ook dat veroorzaakt is of waarvan aangenomen wordt dat het direct of indirect veroorzaakt is door de informatie die deze uitgave bevat. De geboden informatie kan, ondanks alle zorgvuldigheid, onjuistheden bevatten. De inzichten in dit boek zijn voor 100% van de auteur en geven niet noodzakelijkerwijs de inzichten van de uitgever weer. De uitgever kan er derhalve geen verantwoordelijkheid voor nemen.

Opgedragen aan:

TH. RIBOT

Oprichter van het tijdschrift *Revue philosophique**
Professor in de filosofie aan het
Collège de France te Parijs

Affectueux hommage
(Respectvol eerbetoon)

GUSTAVE LE BON

* *Revue philosophique de la France et de l'étranger*; opgericht in 1876

INHOUDSOPGAVE

VOORWOORDEN

- Historicus Michiel M. Pool 1
- Monetair expert Brecht Arnaert 9
- Gustave Le Bon 13

INLEIDING – Het tijdperk van de massa 21

- Evolutie van het huidige tijdperk
- De grote veranderingen in de beschaving zijn het gevolg van veranderingen in het denken van de mens
- Hoe men tegenwoordig in de macht van de massa gelooft
- Hoe het geloof in de massa de politiek transformeert
- Hoe de opkomst van de massa plaatsvindt en hoe zij haar macht uitoefent
- De vakbonden
- Noodzakelijke gevolgen van de macht van de massa
- De macht van de massa is per definitie destructief
- Het is door toedoen van de massa dat verouderde beschavingen verdwijnen
- De algemene onwetendheid wat betreft de psychologie van de massa
- Het belang van het bestuderen van het gedrag van de massa voor regeringen en andere machthebbers

Deel 1

De ziel van de massa

HOOFDSTUK 1

33

– ALGEMENE KENMERKEN VAN DE MASSA

– DE PSYCHOLOGIE VAN HUN GEESTELIJKE EENHEID

- Wat is de massa vanuit psychologisch oogpunt?
- Een verzameling individuen vormt nog geen massa. Daar is meer voor nodig
- De psychologische kenmerken van een massa
- Hoe de massa de ideeën en gevoelens van individuen die er deel van uitmaken verandert en de persoonlijkheid doet oplossen
- De massa wordt altijd gedomineerd door het onbewuste
- De verdwijning van het geestelijke leven en de overheersing van het instinctieve
- Verminderde intelligentie en een complete transformatie van gevoelens
- De gevoelens van de massa kunnen beter of slechter zijn dan die van de individuen op zich
- De massa kan even heldhaftig als crimineel zijn

HOOFDSTUK 2

45

– GEVOELENS EN MORAAAL VAN DE MASSA

§ 2.1: *Impulsiviteit, veranderlijkheid en prikkelbaarheid van de massa*

- De massa is de speelbal van uiterlijke prikkels en weerspiegelt een oneindige hoeveelheid variaties op hetzelfde thema
- De impulsen waaraan de massa gehoorzaamt, zijn zo dwingend dat het eigenbelang wordt uitgewist
- De massa handelt nooit met voorbedachten rade
- Gedrag op basis van afkomst

§ 2.2: *De beïnvloedbaarheid en goedgelovigheid van de massa*

- Hoe de massa gehoorzaamt aan suggesties
- Hoe de beelden die in de geest worden opgeroepen als realiteit worden beschouwd
- Waarom deze beelden hetzelfde zijn voor alle individuen die deel uitmaken van de massa
- Hoe geleerden en dwazen hetzelfde worden in de massa
- Verschillende voorbeelden van de illusies waaraan alle individuen in de massa onderhevig zijn
- Het is volkomen zinloos om geloof te hechten aan de getuigenis van de massa
- De eensgezindheid van de getuigen is een van de slechtste bewijzen waarop men zich kan beroepen om een feit vast te stellen
- De holle waarde van geschiedenisboeken

§ 2.3: *Het overdrijven en simplificeren van gevoelens*

- De massa kent geen twijfel of onzekerheid en gaat altijd tot het uiterste
- De gevoelens van de massa zijn altijd extreem

§ 2.4: *De intolerantie, het autoritaire gedrag en het conservatieve karakter van de massa*

- Redenen waarom de gevoelens van de massa zo extreem zijn
- Hoe de massa altijd buigt voor een krachtige autoriteit
- Ondanks de kortstondige, instinctieve uitingen van rebelseheid van de massa zijn degenen die er deel van uitmaken uiterst conservatief
- De massa heeft een instinctieve afkeer van verandering en vooruitgang

§ 2.5: *De moraal van de massa*

- Het morele besef van de massa kan veel lager of hoger zijn dan die van de individuen zelf. Dit is afhankelijk van de aard van de suggesties
- Uitleg en voorbeelden

- De massa heeft hele andere interesses dan die van elk individu op zich
- De moraliserende rol van de massa

HOOFDSTUK 3

69

– IDEEËN, MANIEREN VAN DENKEN EN DE VERBEELDING VAN DE MASSA

§ 3.1: *De ideeën van de massa*

- Fundamentele ideeën en voorbijgaande ideeën
- Hoe tegenstrijdige ideeën naast elkaar kunnen bestaan
- Hoe hoogstaande ideeën aangepast moeten worden om toegankelijk te zijn voor de massa
- De sociale rol van ideeën staat los van de hoeveelheid waarheid die ze bevatten

§ 3.2: *De logica van de massa*

- De massa is niet voor rede vatbaar
- Het vermogen om logisch na te denken is zeer laag bij de massa
- De ideeën van de massa vertonen alleen maar de schijn van redelijkheid of samenhang

§ 3.3: *De verbeelding van de massa*

- De kracht van de verbeelding van de massa
- De massa denkt in willekeurige beelden die elkaar lukraak opvolgen
- De massa wordt vooral geraakt door de wonderbaarlijke kant van de zaken. Het wonderbaarlijke en het legendarische zijn de echte pilaren van de beschaving
- De verbeeldingskracht van het volk is altijd de basis geweest van de macht van politici
- Hoe presenteert men feiten die de verbeelding van de massa aanspreken?

HOOFDSTUK 4 81
**– DE OVERTUIGINGEN VAN DE MASSA NEMEN ALTIJD
 RELIGIEUZE VORMEN AAN**

- Wat is een religieus gevoel?
- Het religieuze gevoel van de massa staat los van een godheid
- De religieuze kenmerken van de massa
- De kracht van religieuze overtuigingen
- Voorbeelden van religieuze overtuigingen
- De populaire goden zijn nooit verdwenen
- Nieuwe vormen waarin de goden opnieuw tot leven komen
- Religieuze vormen van atheïsme
- Het belang van deze opvattingen vanuit historisch perspectief
- De Reformatie, de St. Bartholomeusdag, de Terreur en soortgelijke gebeurtenissen zijn het gevolg van de religieuze gevoelens van de massa, niet van de wil van het individu zelf

Deel 2

De meningen en overtuigingen van de massa

HOOFDSTUK 5 93
**– VOORBEREIDENDE FACTOREN DIE DE OVERTUIGINGEN EN
 MENINGEN VAN DE MASSA BEÏNVLOEDEN**

- Voorbereidende factoren van massa-overtuigingen
- De overtuigingen van de massa ontstaan als resultaat van een lange voorbereiding
- Welke andere factoren bepalen de meningen en overtuigingen van de massa?

§ 5.1: *Afkomst*

- Welke invloed heeft afkomst op de massa?
- De suggesties van de voorouders

§ 5.2: *Traditie*

- Traditie komt voort uit de ziel van het volk
- Het sociale belang van tradities

- Hoe tradities eerst noodzakelijk zijn, maar daarna juist schadelijk worden
- De massa is de meest hardnekkige verdediger van oude normen en waarden

§ 5.3: *De tijd*

- De tijd is verantwoordelijk voor zowel de vestiging als de vernietiging van overtuigingen
- Dankzij de tijd ontstaat orde uit chaos

§ 5.4: *Politieke en sociale instellingen*

- De rol van politieke en sociale instellingen wordt doorgaans verkeerd begrepen
- De invloed van instellingen is uiterst gering
- Instellingen zijn het gevolg, niet de oorzaak
- Het volk is niet in staat om die instellingen te kiezen die hen het beste dienen
- Instellingen verbergen achter hun façade de meest uiteenlopende zaken onder dezelfde titel
- Hoe grondwetten gemaakt zouden moeten worden
- Waarom sommige instellingen toch nodig zijn voor het volk, ondanks hun verkeerde opvattingen over bijvoorbeeld centralisatie
- Het zijn niet de instellingen zelf die kracht hebben, maar hun suggesties en woorden

§ 5.5: *Praktisch en theoretisch onderwijs*

- De huidige verkeerde ideeën over het effect van onderwijs op de massa
- Statistische aanwijzingen
- De demoraliserende rol van het Latijnse onderwijs
- De rol die het onderwijs zou kunnen spelen
- Voorbeelden

HOOFDSTUK 6

115

– FACTOREN DIE EEN DIRECT EFFECT HEBBEN OP DE MENING VAN DE MASSA

§ 6.1: *Beelden, woorden en zinnen*

- De magische kracht van woorden en zinnen
- De kracht van woorden is verbonden met de beelden die zij oproepen en staat geheel los van hun werkelijke betekenis
- De beelden die woorden oproepen variëren per generatie, leeftijdsgroep en volk
- De slijtage van woorden
- Voorbeelden van de uiteenlopende betekenissen van hele gewone woorden
- Hoe de politiek oude zaken van nieuwe namen voorziet wanneer deze negatieve associaties oproepen bij de massa
- Hoe verschillende woorden een andere betekenis hebben bij verschillende bevolkingsgroepen
- De verschillende betekenissen van het woord ‘democratie’ in Europa en Amerika

§ 6.2: *Illusies*

- Het belang van illusies
- Illusies liggen aan de basis van alle beschavingen
- De sociale noodzaak van illusies
- De massa verkiest altijd illusie boven waarheid

§ 6.3: *Ervaring*

- Alleen door ervaring kan in de ziel van de massa de gevaarlijk geworden illusie vernietigd worden en de noodzakelijke waarheid geïnstalleerd worden
- Ervaring werkt alleen als zij vaak genoeg wordt herhaald
- De experimenten die nodig zijn om de massa te overtuigen hebben een hoge prijs

§ 6.4: *De ratio*

- De invloed van de ratio op de massa is nihil
- Het is alleen mogelijk om op de onbewuste gevoelens van de massa in te spelen
- De rol van de logica in de geschiedenis
- De geheime oorzaken van onwaarschijnlijke gebeurtenissen

HOOFDSTUK 7

131

**– DE LEIDERS VAN DE MASSA EN HUN
OVERTUIGINGSMIDDELEN**

§ 7.1: *De leiders van de massa*

- De instinctieve behoefte van de massa om aan een leider te gehoorzamen
- De psychologie van de leiders
- Alleen goede leiders kunnen de massa overtuigen en leiden
- De gedwongen dictatuur van leiders
- De onderverdeling van leiders
- De rol van de wil

§ 7.2: *De actiemiddelen van leiders*

- Bevestigen, herhalen en besmetten
- De respectievelijke rol van deze drie factoren
- Hoe de hogere lagen van de samenleving aangestoken kunnen worden door de lagere lagen
- Een populaire mening wordt al snel een algemene opinie

§ 7.3: *Aanzien*

- Definitie van aanzien
- Verworven aanzien en persoonlijk aanzien
- Diverse voorbeelden van aanzien
- Hoe aanzien sterft

HOOFDSTUK 8

153

**– DE GRENZEN VAN DE VERANDERLIJKHEID VAN
DE OVERTUIGINGEN EN MENINGEN VAN DE MASSA**

§ 8.1: *Vaststaande overtuigingen*

- De onveranderlijkheid van bepaalde collectieve overtuigingen
- De collectieve overtuigingen zijn de gidsen van een beschaving
- Het is bijzonder moeilijk om collectieve overtuigingen uit te roeien
- Hoe intolerantie nodig is voor de massa
- Hoe absurd een bepaalde overtuiging ook kan zijn vanuit filosofisch oogpunt, dat houdt de verspreiding ervan niet tegen

§ 8.2: *De veranderlijke meningen van de massa*

- Als bepaalde overtuigingen niet voortkomen uit de al vaststaande overtuigingen, dan zijn ze extreem veranderlijk
- De schijnbare variaties van ideeën en overtuigingen in minder dan een eeuw
- De reële beperkingen van deze variaties. Zaken waarop de variatie zich heeft toegespitst
- Het feit dat vaststaande collectieve overtuigingen tegenwoordig steeds meer verdwijnen en het feit dat de media steeds meer invloed heeft, maakt dat meningen steeds veranderlijker worden
- Hoe de mening van de massa over de meeste onderwerpen steeds meer neigt naar onverschilligheid
- Het onvermogen van regeringen om de publieke opinie te manipuleren op dezelfde manier zoals ze dat vroeger deden
- De huidige afbrokkeling van overtuigingen voorkomt hun tirannie

Deel 3

De verschillende vormen van de massa

HOOFDSTUK 9

169

– DE ORDENING VAN DE MASSA

– Hoe de verschillende massa's zich van elkaar onderscheiden

§ 9.1: *Gemengde massa's*

– De invloed van afkomst en ras op de massa

– Hoe zwakker de ziel van de massa, des te sterker de ziel van het volk

– De volksziel vertegenwoordigt de staat van beschaving, terwijl de ziel van de massa de staat van barbaarsheid vertegenwoordigt

§ 9.2: *Gelijksoortige massa's*

– De onderverdeling van de gelijksoortige massa: sekten, kasten en klassen

HOOFDSTUK 10

175

– DE ZOGEHETEN CRIMINELE MASSA

– De massa kan wettelijk crimineel zijn, maar psychologisch gezien toch het juiste doen

– De massa kan volkomen onwetend zijn wat betreft de ernst van hun daden

– Voorbeelden

– De psychologie van de Septembristen: hun manier van denken, hun gevoeligheden, wreedheid en moraal

HOOFDSTUK 11 181

– **DE JURYLEDEN VAN HET HOF VAN ASSISEN**

- Algemene kenmerken van juryleden
- Uit de statistieken blijkt dat de beslissingen van de jury onafhankelijk zijn van hun samenstelling
- Juryleden hebben een zwakke redenering
- Over welke misdrijven oordelen juryleden mild of juist streng?
- Overtuigingsmethoden van beroemde advocaten
- Het cruciale belang van een onafhankelijke jury en het extreme gevaar van het vervangen van een jury door regeringsbeambten

HOOFDSTUK 12 189

– **HOE DE MASSA STEM**

- Algemene kenmerken van hoe de massa stemt
- Hoe de massa wordt verleid
- Kwaliteiten die de kandidaat moet bezitten
- De noodzaak van aanzien en waarom arbeiders en boeren zo zelden voor hun eigen mensen stemmen
- De overtuigingskracht van woorden en zinnen op de kiezer
- Het algemene kenmerk van verkiezingsdiscussies
- Hoe de mening van de kiezer wordt gevormd
- De macht van commissies
- Commissies zijn de beste vorm van tirannie
- Ondanks de geringe psychologische waarde kan het algemeen kiesrecht niet vervangen worden
- Zelfs als maar een beperkte groep mensen zou stemmen, zou de uitslag hetzelfde zijn
- Wat algemeen kiesrecht betekent – in alle landen

HOOFDSTUK 13 201

– **DE PARLEMENTAIRE VERGADERINGEN**

- Het simplisme van meningen
- De vatbaarheid voor suggestie en de grenzen van deze suggestibiliteit
- Waarom besluiteloosheid overheerst
- De rol van de leiders
- Waarom leiders zoveel aanzien genieten
- De absolute macht die de leiders uitoefenen
- De welbespraaktheid van leiders
- Woorden en beelden
- De noodzaak voor leiders om zich oppervlakkig en kortzichtig te gedragen, anders worden ze niet als overtuigend ervaren
- Het is onmogelijk voor een spreker zonder aanzien om zijn ideeën over te brengen
- Bij alle besprekingen worden gevoelens, goed of slecht, zwaar overdreven
- Hoe openbare bijeenkomsten altijd verlopen
- De invloed van specialisten op beleidskwesties
- Voordelen en risico's van het parlementaire stelsel in alle landen
- Parlementaire stelsels zijn geschikt voor moderne behoeften, maar ze leiden tot verspilling van financiële middelen en een geleidelijke beperking van alle vrijheden
- Conclusie

WIE WAS GUSTAVE LE BON? 220

VAN DEZELFDE AUTEUR 223

VOORWOORD VAN HISTORICUS MICHIEL M. POOL

Zou Gustave Le Bon in 1895 onbewust hebben voorvoeld hoe belangrijk zijn studie van de massa zou gaan worden voor het doorgronden van groepsgedrag, dat op rationeel niveau niet te bevatten is? Zou hij ergens geweten hebben dat zijn boek voor vrijdenkers als Hannah Arendt, Elias Canetti, George Orwell en Aldous Huxley het startpunt was voor hun baanbrekende werk op het gebied van massavorming? Had hij enig idee dat zijn werk een leidraad zou worden voor klinisch psycholoog en onderzoeker prof. dr. Mattias Desmet om het huidige onbehagen in de maatschappij te doorgronden?

Michiel M. Pool
historicus

Gustave Le Bon

Om bovenstaande vragen te kunnen beantwoorden en *De psychologie van de massa* op de juiste waarde te kunnen schatten, is het belangrijk om ons in de persoon Gustave Le Bon te verdiepen en de universele onderstroom die hij in zijn werk aanboort bloot te leggen.

Gustave Le Bon werd op 17 mei 1841 geboren in Nogent-le-Rotrou (Frankrijk). Hoewel Gustave's familie van adellijke komaf was, genoot hij een bescheiden opvoeding zonder luxe. Dit zou een verklaring kunnen zijn voor zijn onbevooroordeelde en onbevangen blik op de mens: alle lagen van de samenleving zet hij in zijn publicaties op hun plek en vaak duidt hij autoritaire en vastgeroeste sociale systemen aan als oorzaak van ongelijkheid en ellende.

Na zijn middelbare schooltijd studeerde Gustave geneeskunde aan de universiteit van Parijs. Hij studeerde in 1867 af, maar werd nooit praktiserend arts. Hij maakte verschillende reizen door Europa en naar Azië en Afrika en studeerde archeologie, antropologie en sociologie. Het is in deze tijd dat hij zich ontpopte als eclecticus. Door zijn veelzijdigheid en vrije geest wist hij ogenschijnlijk niet gerelateerde gebeurtenissen en invloeden met elkaar te verbinden.

Vlak na zijn studie leerde hij Engels en Duits door Shakespeare in beide talen te lezen. De lessen van Shakespeare zullen ongetwijfeld van invloed zijn geweest op de psychologische visie van Le Bon. Ondanks al zijn studies en harde werk bleef hij altijd een outsider in de Franse academische wereld. Het was uiteindelijk de sociologie waarin hij zijn kennis, visie en levenservaring kwijt kon.

Twee gebeurtenissen speelden daarin een sleutelrol. Ten eerste de Frans-Pruisische oorlog van 1870 waar hij de kracht van suggestie en beelden ervoer en kennis nam van het fenomeen oorlogspropaganda. Niet alleen op afstand, maar ook in de praktijk: hij zette in de gevechtslinies een divisie van militaire ambulances op.

Het is hier dat zijn nieuwsgierigheid, zijn genadeloze observaties en diepe inzichten samenkwamen: onder de meest gruwelijke omstandigheden schreef hij over leiderschap, discipline en het gedrag van mensen die ondraaglijk lijdten. Zijn bespiegelingen werden als lesmateriaal gebruikt bij elitaire militaire opleidingen.

Een tweede gebeurtenis was de oprichting van de Parijse commune in 1871 en vooral de verwoestende reactie van de Franse staat op deze vreedzame samenlevingsvorm.

Rond 1890 combineerde Le Bon zijn passie voor scheikunde met sociologie: hij ontwierp zijn eigen laboratorium en schreef en publiceerde in 1895 *De psychologie van de massa*. In 1896 ontdekte hij het 'zwarte licht', een stralingsvorm waarover veel discussie losbarstte en wat tot een nominatie voor de nobelprijs leidde. Zijn belangrijke werk over massa en materie publiceerde hij in 1905. Hierover wisselde hij van gedachten met Albert Einstein.

In 1908 stopte Le Bon met zijn scheikundig onderzoek om zich volledig te wijden aan sociologie en psychologie. Hij publiceerde talloze

verhalen over massapsychologie. Gustave le Bon overleed in 1831 in Marnes-la-Coquette, een buitengemeente van Parijs, op 90-jarige leeftijd.

Wie was Gustave Le Bon? Een non-conformist en amateur? Een Einzelgänger? Een provocateur? Iemand die dictators als Mussolini en Hitler van een handleiding voorzag? Of juist iemand die hen, hun tactieken en die van hun opvolgers scherp ontmaskerde?

Meer en meer rijst het beeld op van een vrijdenker en pragmaticus met een onstilbare nieuwsgierigheid. Een strijder voor onafhankelijk denken, met grote weerzin tegen alles wat een bedreiging vormt voor vrijheid van individuele expressie en meningsuiting. Daarmee werd hij een inspiratiebron voor creatieve denkers en waarheidsvinders.

De psychologie van de massa

De psychologie van de massa is een sociologische studie, geen roman.

Le Bon beschrijft alle externe en interne factoren die invloed hebben op de psyche en vorming van de massa. Hij biedt een holistisch, psychologisch en systemisch bouwwerk dat alle facetten van het complexe fenomeen van massavorming een plek geeft.

De psychologie van de massa is een standaardwerk dat tot op de dag van vandaag resoneert. Het helpt ons te leren van het verleden en de gevaren van massavorming op tijd te signaleren.

Le Bon splitste het boek op in een voorwoord, introductie en drie delen. De rode draad van het boek is de immense kracht van het onderbewustzijn op het (massa)gedrag van het individu. Het onderbewuste creëert een perceptie waarvan de uiting en rationele verklaring slechts de oppervlakte vormt van een oceaan die veel diepere trauma's en verstoringen kent, waar we niets van weten: de massa handelt altijd onbewust en dat is waarschijnlijk het geheim van haar kracht.

In de introductie plaatst Le Bon het fenomeen massavorming in een historische en hedendaagse context. Het boek leest alsof het gisteren

geschreven is. Le Bon signaleert aan het eind van de 19e eeuw hoe bestaande religieuze, politieke en sociale overtuigingen afbrokkelen, terwijl de moderne wetenschap en industrialisatie ervoor in de plaats komen. De macht van de massa daarentegen is al eeuwen in opkomst en kent geen bedreiging.

Het is deze opkomende macht en het spanningsveld met het afbreken van eeuwenoude conventies die het komend tijdperk zal vormgeven. Dit leidt een chaotische periode in, waarvan hij zelf ook (nog) niet de uitkomst kent. Acceptatie van het niet-weten geeft hij daarmee een plek, wat indruist tegen het hedendaagse dogma van de mens als heer en meester van het heelal. Om dit fenomeen en de gevaren hiervan te doorgronden, zet Le Bon al zijn studie en levenservaring in.

Deel 1, De ziel van de massa, richt zich allereerst op de vorming en karakteristieken van de massa. Le Bon beschrijft dat tijdens het massavormingsproces een gemeenschappelijke geestestoestand ontstaat, waarbij de massa zich heel anders gedraagt dan een individu binnen deze massa op zichzelf zou doen. Het onbewuste speelt hierbij een zeer grote rol, het bewuste handelen een zeer kleine.

Dit verlaagt het intelligentieniveau van de massa. Het blijkt dat mensen in de massa ten prooi vallen aan instincten, passies en gevoelens waarvan de barbaarse en verwoestende gevolgen niet te overzien zijn.

Deze bewustzijnsvernaauwing geldt evenzeer voor de elite en de intelligentsia als voor de 'gewone man'. Le Bon verklaart waarom een individu in de massa geheel tegenstrijdig met zijn karakter en gewoonten kan handelen. Bij uitzondering besteedt hij in dit hoofdstuk ook aandacht aan individuen die een persoonlijkheid hebben die sterk genoeg is om weerstand te bieden aan de illusie.

Vervolgens analyseert hij de gevoelens en de moraal van de massa. Impulsiviteit, grilligheid, een hoge geprikkeldheid en gevoeligheid voor suggestie staan hierbij centraal. Dit leidt tot een zijnstoestand waarbij de geleerde mens en de onwetende beiden niet meer in staat zijn tot helder nadenken.

In deel 2, De meningen en overtuigingen van de massa, richten we ons op het oordelend vermogen van de massa. Le Bon onderscheidt twee typen factoren in deze. Enerzijds factoren die zich door de eeuwen hebben gevormd, zoals etniciteit, tradities, tijd, staatsinrichting en educatie. Anderzijds noemt hij factoren die een direct (shock) effect hebben op de massa, zoals beelden, woorden en zinnen, illusies, groepsdruk, ervaring en de (afwezigheid van) ratio.

Vooraf de kracht van woorden en de verleiding van de (aangereikte) illusie hebben groot effect op het oordelen en handelen van de massa. Dit illustreert Le Bon met een aantal voorbeelden zoals de Franse Revolutie en de St. Bartholomeusnacht. De massa als aparte entiteit met een eigen uitingsvorm schreeuwt om een leider die het collectieve sentiment richting geeft, en zet daarbij alle bestaande conventies en tegengeluiden aan de kant.

Het is hierbij van groot belang dat de massa naar een leider verlangt en zijn handelen volgt en ondersteunt, niet andersom. De massa stuurt de leider. Centraal daarbij staat dat de ziel van de massa leiding wil die tot onderdanigheid leidt en niet tot vrijheid.

Le Bon beschrijft uitvoerig de universele karaktertrekken van de leider van de massa. De tactieken die hij hanteert bestaan uit bevestiging, herhaling en voortdurende verspreiding van angst onder de massa. Ze laten zich daarbij leiden door illusies die ze op de massa loslaten en waarbij plaatjes en iconen een sleutelrol spelen.

Het is in dit hoofdstuk dat Le Bon in detail laat zien hoe suggestief leiders de onbewuste massa kunnen bespelen door een beroep te doen op archetypische beelden die zich diep geworteld hebben in de populaire ziel: raciale en nationale stereotypes, alsmede de mannelijke aantrekkingskracht van de strijd en de aantrekkingskracht van een simpele boodschap.

Aanzien en persoonlijk charisma zijn van levensbelang voor de leider. Als deze vervallen, leidt dit regelmatig tot een situatie waar de massa en de publieke opinie zich tegen de leider keert, soms met de dood tot gevolg.

Het is profetisch dat Le Bon daarnaast ook de kracht van de toen net opkomende massamedia noemt: de continue herhaling van een

simpele boodschap, bij voorkeur met beeldend, simplistisch materiaal, zorgt voor toegang tot onbewuste en existentiële angsten van de massa. Ter afronding van dit deel leidt Le Bon ons langs onwrikbare collectieve overtuigingen en veranderlijke overtuigingen van de massa en analyseert hij hun uitwerking.

Deel 3, De verschillende vormen van de massa, kunnen we lezen als een bijlage met verschillende casestudies waar hij in de samenleving massapsychose signaleert. Hij begint met een classificatie van de massa, waarna hij vervolgens de criminalisering van massa's en juries analyseert. Vervolgens richt hij zich op de electorale massa. Hij sluit af met een beschouwing van de parlementaire massa.

Het zijn met name de laatste twee onderwerpen waar de almacht van de leider zich doet gelden en Le Bon diepere lagen bestudeert. Dat deze observaties direct toepasbaar zijn op de actuele situatie (wanneer je dit ook leest) onderschrijft de tijdloosheid en relevantie van zijn werk.

Waardering en legitimering

Le Bon heeft met *De psychologie van de massa* een universeel en tijdloos boek geschreven waar hij een complete, pijnlijk eerlijke visie geeft op de 'condition humaine'. Als we willen leren van uitwassen die door de geschiedenis heen zijn veroorzaakt door een massa op drift (heksenvervolgingen, kerkelijke dogma's, communistische terreur, etnische zuiveringen, etc.) moeten we beginnen met het toepassen van een zo waardevrij mogelijke gids om onderliggende factoren bloot te leggen en tijdig te signaleren.

Deze gids kan iedere onderzoekende en vrijdenkende mens gebruiken om historische en hedendaagse massaprocessen te onderzoeken. Of het nu de legitimering van de Vietnam-oorlog betreft of de huidige objecten van massavorming (klimaat, corona, terrorisme), het biedt de basis voor waarheidsvinding op eigen kracht, wat bijdraagt aan zelfrespect en bewustzijn.

Het is een proces dat gepaard gaat met de pijn van het afscheid nemen van illusies en de sensatie van het besef dat je ertoe doet. In die zin kunnen de lessen van het boek wellicht een eeuwenlang patroon doorbreken waarin “onze afkomst en verslaving aan onze dagelijkse routine de meesters zijn die onze bestemming bepalen”, aldus Le Bon.

Le Bon's leven en werk daagt ons uit hier geen genoeg meer mee te nemen en op onderzoek te gaan naar onze ware, intrinsieke en authentieke drijfveren, om zo tot zelfliefde te komen en de duistere kanten die ieder mens in zich heeft, te omarmen. Dit zijn twee voorwaarden om een “persoonlijkheid te worden, sterk genoeg om de verleiding van de massa te weerstaan” en zo de wereld mooier te maken en voor rampen te behoeden.

— Michiel M. Pool

VOORWOORD VAN MONETAIR EXPERT BRECHT ARNAERT

“Het is met groot genoegen dat ik deze vertaling zie verschijnen. Ze komt niet alleen perfect op het juiste moment, ze stemt me ook enorm hoopvol over de toekomst.”

— **Brecht Arnaert**

Gustave Le Bon is geen auteur die als lezer zomaar op je pad komt. *De psychologie van de massa* is een analyse die slechts zinnig klinkt indien men zelf al enige kilometers op de psychologische teller heeft staan. In mijn geval had ik Le Bon al jaren op de radar staan, maar werd mijn interesse pas echt gewekt door de vaststelling dat ik de volgende eenvoudige vraag niet kon beantwoorden: “Iedereen kan zien dat deze economische cyclus enkel nog in leven wordt gehouden door de injecties van geld, maar dat dit monetaire systeem eigenlijk allang failliet is: rentes zijn negatief, de gemiddelde winstmarges dalen elk jaar, de belastingen en reglementeringen stijgen elk jaar. Maar waarom crasht het dan niet?”

Brecht Arnaert
monetair expert

Het antwoord op die vraag kan niet op individueel niveau gevonden worden, maar vereist een diepere studie van de menselijke psyche dan die waartoe de meeste economen bereid zijn: richting de werking van het onbewuste. Iets in ons schakelt onze reacties gelijk wanneer we met een hele bende samen zijn: tijdens een voetbalmatch zijn we plots onwillekeurig allemaal voor diegenen met de rode

shirts, en lijkt onze normale, logische, bewust-redenerende capaciteit uitgeschakeld. Ik begon me af te vragen: “Zou het kunnen dat het dit mechanisme is dat ervoor zorgt dat de eigenaars van het monetaire systeem gewoon kunnen doorgaan met het verwateren van de munt?”

Le Bon bleek een voltreffer te zijn in het verkennen van dit interessante gebied, dat we niet gewoon ‘psychologie *tout court*’ kunnen noemen – dat is: de studie van de relatie tussen het bewuste en het onbewuste deel van onze geest – maar nog het best van al ‘sociale psychologie’, of met een nog korter woord ‘sociologie’: de studie van de relatie tussen het bewuste deel van de geest van elk individu en de onbewuste, cultureel ingesleten patronen. Met andere woorden, de studie van de relatie tussen het bewuste deel van de individuele psyche en de onbewuste, spontane, niet-door-één-individu-geplande structuur van een samenleving. Kortom, de sociale orde die ontstaat, zelfs wanneer niemand die orde plant.

Et voilà, de link met het inzicht van Carl Menger, de stichter van de Oostenrijkse Economische School (1871), is gelegd: dat noch de economie, noch de politieke orde, noch de moraliteit, noch fenomenen als taal of zelfs religie, het product zijn van bewust menselijk handelen, maar eerder van onbewust – of met een positiever woord: spontaan – menselijk handelen, en dat het als sociale wetenschapper de kunst is om die spontane orde vooral gewoon te gaan beschrijven, in plaats van theorieën te bedenken die die sociale orde gaan beïnvloeden. Dit is iets wat methodologisch natuurlijk onvermijdelijk is – het loutere feit dat men over economie schrijft en niet gewoon aardappelen kweekt, beïnvloedt al die orde – maar wat hopelijk tot een minimum beperkt kan worden.

Sinds mijn ontdekking van Le Bon, zo’n vijftal jaar geleden, ben ik gaan onderzoeken of massavorming een verklaring kan zijn voor het blijvend aanvaarden van radicaal irrationeel beleid. Wie kan immers begrijpen dat de rente ondertussen van zo’n aard is dat men mensen zou moeten betalen opdat ze zouden willen lenen? Wie kan uitleggen

hoe kapitaal NIET vernietigd wordt door dit beleid? Wie kan nog met zijn gewone, logische verstand bij de huidige economische toestand, en niet in totale verbijstering dit schouwspel volgen? De meeste economen kunnen dit blijkbaar wel, want zij zien het als een louter administratieve aangelegenheid. Maar steeds meer van de Oostenrijkse economen, waaronder ikzelf, vermoeden dat er meer aan de hand is.

De zoektocht die dat opleverde is overigens nog steeds niet klaar. Een aspect waar ik met 's lands meest vocale pleitbezorger van het werk van Le Bon – prof. dr. Mattias Desmet – respectvol van mening over verschil, is dat massavorming doorgaans een spontaan verschijnsel zou zijn, als het ware niet meer dan een uitvloeisel van het moderne denken. Maar die analyse gaat voorbij aan een fundamenteel kenmerk van het modernisme, en dat is de neiging om de waarheid te construeren, eerder dan deze te ontdekken. Classici zijn mensen die geloven dat het rationele denken niet meer is dan een middel om obstakels op onze levensweg op te lossen. De levensweg zelf wordt echter niet door de ratio bepaald, maar vloeit voort uit de ziel.

Modernisten echter, dichten de ratio een grotere rol toe: die dient niet louter om obstakels op onze levensweg te overwinnen, maar zelfs om onze levensweg te construeren. Als dat perspectief eenmaal is aangenomen, wordt het wel heel moeilijk om nog te onderscheiden wat men aan het toeval en het mysterie mag overlaten. In de meest extreme gevallen denkt men dat alles beheersbaar en begrijpbaar is. Dit is wat er gebeurd is tijdens de uitwas van het positivisme, wat het toppunt is van modernisme: men projecteert een hypothese, men gaat op zoek naar fenomenen die de hypothese kunnen ondersteunen, en men labelt alles wat in de kraam past vervolgens als 'bewijs' en wat er niet in past als 'irrelevant'.

Daarmee gaat men compleet voorbij aan het allerbelangrijkste fenomeen dat optreedt tijdens het proces van waarheidsvinding, en dat is de 'bevestigingsbijziendheid', wat we misschien als neologisme kunnen invoeren voor de Engelse term *confirmation bias*: voor wie

rondloopt met een hamer lijkt elk probleem op een spijker. Met andere woorden, de categorie ‘relevant’ is even belangrijk als de categorie ‘consistent’. De logische consistentie van een theorie is één ding, maar de psychologische relevantie – hoe verhoudt die theorie zich tot ons basale gevoel als mens – is minstens even belangrijk. Ondanks een traditie van om en nabij de honderd jaar postmodernisme waarin het bewustzijn hierover groeide, is het modernisme nog steeds heel sterk.

Kort samengevat: sinds de moderniteit is het rationele denken belangrijker geworden dan het mystieke gevoel. Sterker nog, wanneer modernisme in de overdrive gaat, zoals in de periode van het positivisme, is het zelfs mogelijk dat er een soort irrationele haat ontstaat jegens alles wat nog enig respect betuigt voor het mysterie – wat de Almacht van de Rede dus ontkent. In die hoedanigheid is de hypothese dat het creëren van een massa – dus het opzettelijk de-individualiseren van personen – bewust gebeurt, een waardige kandidaat voor dieper onderzoek. Dat moet niet meteen betekenen dat we ons begeven in allerlei complotachtige theorieën, maar louter en alleen in de geest van mensen die behept zijn met een religieus geloof in de Rede.

Als we dat doen, dan ontdekken we dat zij geloven dat de mens baat heeft bij de demystificatie van het mens-zijn, maar tegelijkertijd ook dat zij volstrekt onbewust zijn van het feit dat die eigenste stelling – dus: dat het rationele mensbeeld de mensheid beter dient – niet alleen nog nooit bewezen is, maar, gezien de ruime ervaring met het modernisme, zelfs steeds moeilijker vol te houden is. En dan hebben we het nog niet eens over de wereldoorlogen, die louter en alleen om modernistische stellingen gevoerd zijn. Jaar na jaar verdiept zich de wanhoop bij de mensen, vooral omdat het modern-rationalistische kader waarbinnen zij geacht worden gelukkig te zijn, geen richting, verhaal of betekenis meer biedt.

Ik neem dus niet het standpunt in dat 's werelds elites op een bewust kwaadaardige manier de massa in crisis brengt, in die zin dat zij dit zouden doen terwijl zij weten dat dit de mensheid niet dient. Het is

veel complexer dan dat. Ze weten het juist niet, want aangezien zij zelf telgen zijn van het rationalistische geloof in de Almacht van de Rede, zijn ze blind geworden voor de zijdelingse schade die hun afwijzing van het mysterie met zich meebrengt. Ze rationaliseren die schade, o ironie, door het standpunt in te nemen dat de samenleving nog niet rationeel genoeg is, en zetten dubbel en dik in op het uitroeien van het mystieke aspect in de mens. En het is precies daardoor dat de massavorming in de maatschappij op haar beurt weer groeit.

Wat ik dus geloof, is dat zij juist *onbewust* een massa creëren. Zij geloven dat het unieke van de mens ligt in hoe de mens denkt, terwijl dat natuurlijk niet zo is: het unieke talent van elk mens ligt niet in het bewuste deel van zijn geest. Precies daar zijn we allemaal uitgerust met hetzelfde logische apparaat en kunnen we, gegeven dezelfde data, ook gemakkelijk tot dezelfde conclusies komen, wat concreet betekent dat we ons daar niet erg van elkaar kunnen onderscheiden. Echter, het unieke van elk mens ligt precies in de ‘data’ die door creativiteit uit het onbewuste deel van zijn psyche naar boven komen en met de wereld gedeeld worden. Met andere woorden, het is wat *onder* onze bewustzijnsdrempel ligt, dat ons uniek maakt.

Terwijl de modern-rationalistische gedachtengang dus dént de mens te bevrijden, is die de mens juist aan het verslaven: allen moeten conformeren aan een *pensée unique*, gestoeld op rationalistische principes. Wanneer die worden opgedrongen aan de maatschappij kan het uniek-menselijke – het onvervangbare persoonlijke talent dat eenieder heeft – niet meer uit het onderbewustzijn naar boven komen en worden individuen inderdaad gereduceerd tot massa. Dit proces lijkt door te zullen gaan tot alle originaliteit uit de mens verdreven is, en de grootste pessimisten voorspellen dat de mensheid op een dag gereduceerd zal zijn tot een set van hersendode organismen, die van de ene nieuwsflash naar de andere leven.

Zelf ben ik echter niet zo pessimistisch, en dat komt vanuit mijn ervaring als econoom die werkt en leeft in de Oostenrijkse traditie.

Centraal in die opvatting staat namelijk de cycliciteit van alles, wat een fenomeen is dat gestuurd wordt door de Wet van het Marginaal Nut. Die stelt dat elke ervaring die zich herhaalt, zakt in betekenis. Dat geldt voor positieve ervaringen, zoals het eten van één, twee, drie of vier ijsjes op een mooie zomerdag (het Marginaal Nut van elk extra gegeten ijsje zakt) maar ook voor negatieve ervaringen, zoals elke dag gemarteld worden op dezelfde manier en op hetzelfde uur. Met andere woorden, de betekenis van alles zakt, en aangezien de mens het poëtische dier is, gaat hij er vervolgens opnieuw naar op zoek.

Terwijl het dus lijkt alsof de massa alleen maar groter wordt, is er onderhuids al een beweging gaande die op zoek is naar een nieuw elan, een nieuwe zingeving die de massa ontstijgt. Tien jaar geleden zou een Nederlandse vertaling van Le Bon bijvoorbeeld niet eens economisch hout gesneden hebben, omdat de tijd er niet rijp voor was – de cyclus liep nog niet op zijn laatste benen. Maar juist door de grotere massavorming, juist door de groteske maatregelen die onze elites uitvaardigen, juist door de nietsontziende absurditeit die eigen is aan het slaafs volgen van de *pensée unique*, worden steeds meer mensen zich steeds bewuster van de eindigheid van dit moderne paradigma, en zijn ze bereid nieuwe betekenissen te omarmen.

Het is daarom dat ik met groot genoegen deze vertaling zie verschijnen. Ze komt niet alleen perfect op het juiste moment, ze stemt me ook enorm hoopvol over de toekomst.

Denkers aller landen: verenigt u!

— Brecht Arnaert
Hoofdredacteur MACROTrends.be

VOORWOORD VAN DE AUTEUR

GUSTAVE LE BON

In dit boek gaan we de ziel, het gedrag en de psychologie van de massa bestuderen.

Wanneer een aantal individuen in een groep samenkomen om iets specifiek te doen, kunnen we duidelijk zien dat er door hun samenkomst alleen al bepaalde, nieuwe psychologische kenmerken ontstaan, die soms enorm verschillen van de oorspronkelijke kenmerken van deze individuen tezamen.

De georganiseerde massa heeft altijd een grote rol gespeeld in de geschiedenis van de mensheid. Deze rol is nog nooit zo belangrijk geweest als nu. De onvoorspelbare, impulsieve acties van de massa, waarbij de bewuste acties van de betrokken individuen in het niet vallen, is een van de voornaamste kenmerken van deze tijd.

Ik heb in dit boek getracht de uiterst gecompliceerde psychologie van de massa zoveel mogelijk wetenschappelijk en methodisch te benaderen. Meningeën, theorieën en doctrines laat ik buiten beschouwing. Dit is mijns inziens de enige manier om tenminste een deel van de waarheid bloot te leggen, vooral wanneer we te maken hebben met een kwestie die van zulk groot belang is voor de hele samenleving, zoals in dit geval.

De wetenschapper die probeert om een fenomeen vast te stellen, hoeft zich niet bezig te houden met de belangen waarmee zijn bevindingen eventueel zouden kunnen botsen.

Gustave Le Bon
socioloog

In een recente publicatie heeft een groot denker, de heer Goblet d'Alviela, er terecht op gewezen dat ik mij soms verzet tegen bepaalde conclusies van het reguliere systeem. Dit nieuwe werk zal, hoop ik, hetzelfde compliment verdienen. Ik maak nergens deel van uit. Tot een school behoren, betekent dat je genoodzaakt bent om de vooroordelen en vooringenomenheid van die school te omarmen. Ik ben niet met een dergelijke verplichting belast.

Ik zal de lezer haarfijn uitleggen waarom ik uit mijn studies andere conclusies trek dan wat wellicht voor de hand ligt. Ik constateer bijvoorbeeld de extreem inferieure mentale staat van de massa, met inbegrip van de bijeenkomsten van de elite. Het is juist deze inferioriteit die het gevaarlijk maakt om in de buurt van dit soort organisaties te komen.

Een zorgvuldige observatie van de feitelijke geschiedenis toont aan dat sociale wezens onmetelijk ingewikkeld zijn, net als alle wezens. Het is om die reden onmogelijk om plotselinge, diepgaande veranderingen door te voeren in een samenleving. Haar natuur is soms radicaal, maar we zullen haar nooit helemaal begrijpen. Daarom is de politieke obsessie met grote hervormingen altijd fataal voor een volk, hoe voortreffelijk deze hervormingen in theorie ook mogen lijken.

Dergelijke hervormingen zouden alleen nuttig zijn als het mogelijk was om de ziel van een volk, een land of een continent in een oogwenk te veranderen. Maar alleen de tijd zelf heeft een dergelijke kracht. Want de mens regeert zijn ideeën, gevoelens en moraal, allemaal dingen die in onszelf zitten. Instellingen en wetten zijn de manifestatie van onze ziel. Ze komen voort uit onze diepste behoeften, maar hebben niet de kracht om deze te veranderen.

De studie van sociale verschijnselen kan niet los worden gezien van de studie van het volk waarin deze verschijnselen zich voordoen. Filosofisch gezien kunnen deze verschijnselen wellicht een absolute waarde hebben, maar praktisch gezien hebben ze slechts een relatieve waarde.

Om een sociaal verschijnsel te bestuderen, moeten we het van meerdere kanten bekijken. Theorie en praktijk komen vaak niet met elkaar overeen en zijn soms zelfs in strijd met elkaar. Er zijn bijna geen gegevens, zelfs geen fysieke, waarop dit onderscheid niet van toepassing is. Vanuit het oogpunt van de absolute waarheid zijn een kubus en een cirkel onveranderlijke meetkundige figuren, strikt gedefinieerd door bepaalde zinnen. Echter, vanuit het oogpunt van de kijker kunnen deze geometrische figuren zeer verschillende vormen aannemen.

Perspectief kan de kubus veranderen in een piramide of een vierkant, de cirkel in een ellips of rechte lijn. Deze fictieve vormen zijn in wezen veel belangrijker dan de echte, omdat zij de enige zijn die wij zien en kunnen reproduceren, middels bijvoorbeeld de fotografie of de schilderkunst.

Het onwerkelijke is in sommige gevallen meer werkelijk dan het reële. Als we voorwerpen afbeelden in hun exacte geometrische vorm, vervormt dat de natuur en wordt de vorm onherkenbaar. Stelt u zich een wereld voor waarin de bewoners voorwerpen slechts kunnen kopiëren of fotograferen, zonder ze te kunnen aanraken.

Ze zouden grote moeilijkheden hebben om zich een precies idee te vormen van de vorm ervan. De kennis van de vorm, slechts weggelegd voor een klein aantal wetenschappers, zou van bijzonder weinig belang zijn.

De filosoof die sociale verschijnselen bestudeert, moet daarom voor ogen houden dat alle verschijnselen naast hun theoretische waarde ook een praktische waarde hebben. Deze laatste waarde, de praktische, is vanuit het oogpunt van de evolutie van beschavingen de enige die van belang is. Daarom moet de filosoof heel terughoudend zijn met het trekken van conclusies op basis van zijn theoretische wetten.

Er zijn ook andere redenen om terughoudend te zijn. De complexiteit van sociale processen is zo groot dat het onmogelijk is om alle feiten als één geheel te omvatten en te kunnen voorspellen hoe ze elkaar wederzijds zullen beïnvloeden.

Achter de zichtbare feiten kunnen duizenden onzichtbare oorzaken schuilgaan.

Zichtbare sociale verschijnselen lijken het resultaat te zijn van een immens, onbewust proces, dat meestal ontoegankelijk is voor onze analyse. De waarneembare verschijnselen zijn als de golven aan de oppervlakte van de oceaan, die uitdrukking geven aan langzame omwentelingen in de diepte waarvan wij geen weet hebben.

Zoals gezegd, geeft de massa in zijn handelingen vaak blijk van een bijzonder inferieure mentaliteit, maar soms lijkt het juist alsof de massa geleid wordt door geheimzinnige krachten die vroeger het lot, de natuur of de voorzienigheid genoemd werden. Ik noem het de stem van de doden. We kunnen hun macht niet ontkennen, ook al kennen we ze in wezen niet.

Soms lijkt het alsof er in het hart van een volk onzichtbare krachten actief zijn die hen leiden. Wat is er bijvoorbeeld ingewikkelder, logischer en wonderbaarlijker dan een taal? En waar komt iets dat zo subtiel en tegelijkertijd zo goed georganiseerd is vandaan, als het niet uit de onbewuste ziel van de massa komt? De meest geleerde academici en de meest gewaardeerde taalkundigen leggen alleen de wetten van deze talen vast. Ze zouden absoluut niet in staat zijn ze zelf te scheppen.

Zelfs de geniale ideeën van grote denkers; hoe kunnen we er zeker van zijn dat dit uitsluitend hun werk is? Ja, ze worden misschien door solitaire geesten gecreëerd, maar hun ideeën zijn als zaden ontkiemd in de duizenden zandkorrels die de vruchtbare bodem vormden voor deze ideeën; net zoals zij zelf gevormd zijn door de ontelbare zielen die deel uitmaken van de massa.

De massa handelt per definitie onbewust, maar juist die onbewustheid is misschien wel een van de geheimen van haar kracht. Dieren die uitsluitend aan hun instinct zijn onderworpen, verrichten ook daden waarvan de wonderbaarlijke complexiteit ons verbaast. De ratio is eigenlijk nog te nieuw voor de mensheid, nog te onvolmaakt om de wetten van het onbewuste te verklaren of te controleren, laat staan haar te vervangen.

Bij alles wat we doen is het aandeel van het onbewuste immens en dat van de bewuste geest zeer gering, terwijl we het onbewuste nog nauwelijks kennen.

Als we binnen de smalle, maar zekere grenzen van de wetenschap willen blijven en niet willen afdwalen naar het domein van vage vermoedens en hypothesen, moeten we simpelweg de verschijnselen waarnemen die voor ons toegankelijk zijn en ons daartoe beperken. De meeste conclusies die we uit onze waarnemingen trekken zijn voorbarig, want achter de verschijnselen die we goed kunnen zien, gaan andere schuil die we minder goed zien en misschien bevinden zich daarachter zelfs verschijnselen die we helemaal niet kunnen zien.

— Gustave Le bon, 1895

INLEIDING

HET TIJDPERK VAN DE MASSA

De grote omwentelingen die voorafgaan aan veranderingen in beschavingen, zoals bijvoorbeeld de val van het Romeinse Rijk of de stichting van het Arabische Rijk, lijken op het eerste gezicht vooral te worden bepaald door grote politieke omwentelingen, zoals invasies van volkeren of het omverwerpen van koningshuizen. Als we echter beter kijken, zien we dat achter de schijnbare oorzaken heel vaak een diepgaande verandering in de ideeën van het volk schuilgaat.

Evolutie van het huidige tijdperk

De echte historische omwentelingen zijn niet zozeer verbazingwekkend door hun grootsheid of gewelddadigheid, maar door de diepgaande verandering in ideeën, opvattingen en overtuigingen. De historische gebeurtenissen zijn het zichtbare gevolg van onzichtbare veranderingen in het denken van de mens. Doorgaans is de manier van denken binnen een bepaalde cultuur of beschaving uiterst stabiel. Daarom komen echte grote veranderingen zelden voor.

De grote veranderingen in de beschaving zijn het gevolg van veranderingen in het denken van de mens

De huidige tijd is een kritieke periode waarin het denken van de mens wel degelijk aan het veranderen is. Twee fundamentele factoren